

Bibliometrins plats i utbildningen i biblioteks- och informationsvetenskap

av Bo Jarneving

Bo Jarneving har arbetat med forskning och undervisning på Institutionen biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås, sedan 1999 och arbetar nu som lektor. Han disputerade i februari 2006 med en avhandling om bibliometriska kartläggningsmetoder.

Summary

In this article, the national development of the field of bibliometrics within a national the context of Library- and Information Science (LIS) education is elaborated. It is argued that three factors are contributing contribute to a the current peripheral position of bibliometrics in national LIS-curricula. The first factor is the fragmented structure of the LIS field and a lack of consensus concerning theory and problems. The second factor has to do with the influence from part of the professional field during the onset of academisation, while of the field and the third concerns the construction of a curriculum on the basis of local circumstances and view points viewpoints rather than on the collected picture of the field in the international context.

Givet titeln skulle detta kunna vara en mycket kort artikel; bibliometrin har mycket litet inflytande på svensk biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning. I den mån bibliometri förekommit har det oftast handlat om fragmentariska inslag¹ och ad hoc lösningar. Det kan te sig märkligt med tanke på att detta kunskapsområde har en lång tradition² relativt övriga delområden inom det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältet och

dessutom har uppvisat en snabb och accelererande utveckling över tid. För att förstå orsakerna till bibliometrins undanskymda roll i den nationella kontexten behöver vi reflektera över hur biblioteks- och informationsvetenskapen (BoI) uppfattats och göra en tillbakablick på den svenska akademiseringsprocessen av den tidigare bibliotekarieutbildningen.

Traditionellt anses bibliometrin vara ett delområde av *Information Science* (se Broadus, 1987; White & McCain, 1989) alternativt *Library and Information Science* (Machlup & Mansfield, se White & McCain, 1998). Under perioden 1958-1977 gjordes försök att etablera kärnområden inom den informationsvetenskapliga forskningen och att avgränsa fältet från andra discipliner (Ingwersen, 1992). Med referens till Belkin presenteras fem informationsvetenskapliga forskningsområden av Ingwersen (1992):

1. transfer of information in human, cognitive systems;
2. the idea of desired information;
3. the effectiveness of information systems and information transfer;
4. the relationship between information and generator;
5. the relationship between information and user.

Bibliometrin hör här främst till område 1. Vidare definieras termen Library Science som ett delfält av Information Science, där informationsprocesser inom specifikt bibliotek studeras. Inom den tidigare litteraturen verkar det råda konsensus om att studier inom Information Science i stort syftar till att utveckla metoder för organisation av och intellektuell tillgång till lagrad information för att öka dess användbarhet. Detta, menar Saracevic, förenar Library Science med Information Science, d.v.s. tonvikten ligger på tillämpning, men det finns också avsevärda skillnader rörande (1) problem, (2) teori, (3) empiri, (4) verktyg och (5) grad av samarbete med andra discipliner. Saracevic drar, till skillnad från Ingwersen, slutsatsen att det rör sig om två skilda fält med starka interdisciplinära relationer. På basis av en omfattande bibliometrisk studie³ identifierade White och McCain (1998) två breda delområden inom Information Science: bibliometri och information retrieval, vilket konfirmerade tidigare observationer av Persson (1994a). Analytiska multidimensionella kartor visade en tydlig avsaknad av centrala författare som förenar delområden (avsaknad av en gemensam teori) och fältet bestod av lösligt kopplade specialiteter. I ytterligare en kartläggning upprepar Persson i stort tidigare resultat, men med utgångspunkt i andra data (Persson, 1994b). En av flera konklusioner var att biblioteksforskningen som ett av flera delområden av BoI har en svagt utvecklad intellektuell bas med en svag inbördes koppling mellan författare.

Divergerande uppfattningar rådde således om hur BoI området skall definieras och avgränsas och när det undersöks empiriskt framträder en fragmenterad bild. Det biblioteks- och informationsvetenskapliga fältets heterogenitet speglas också i undervisningssystemet. Med utgångspunkt i amerikanska förhållanden identifierade Saracevic (1999) två olika undervisningstraditioner: (1) den traditionel-

la där Information Science spelar en underordnad roll och ses som ett delfält till Library Science och (2) en computer science inriktning. Med avseende på (1) så tog denna undervisningsmodell sin utgångspunkt i bibliotekarietraditionen medan (2) fokuserade på IR som ett delområde av computer science. Någon svensk motsvarighet till denna tudelning finns inte, men vissa likheter kan ses. Fram till den 1 juli 1993 kan bibliotekarieutbildningen betraktas som en ren yrkesutbildning och Bibliotekshögskolan i Borås hade en monopolställning. Denna kombination medförde att studieplanen kom att spegla de strukturer som kännetecknar biblioteksvärlden och inflytandet från fältet⁴ var stort (Enmark, 1994). När sedermera det gamla linjesystemet revs upp påbörjades en process mot akademisering och ämnesuppbyggnad. Troliga problem i detta sammanhang var ämnets avgränsningar och teoretiska utgångspunkter och existerande utbildnings- och forskningstraditioner hade ett fortsatt starkt inflytande. Vid detta tillfälle fanns uppenbara spänningar mellan en vetenskapssyn som utgår från en mer strikt (anglosaxisk) definition av ämnet som strävar mot att bygga upp ett för ämnet specifikt teoretiskt fundament och en vetenskapssyn som "... tar sin utgångspunkt i den s.k. empiriska verkligheten" där det handlar om att "... studera och problematisera de faktiska och/eller upplevda problem som fältet ger uttryck för" (Enmark, 1994). Enmark menar att den "empiriska utgångspunkten" i första hand diskuterades. Detta vägval, menar Enmark, berodde på en önskan att erbjuda en utbildning och forskning som uppfattas som relevant av fältets representanter samt på dåvarande lärarkårs kompetens och sammansättning. Resultatet blev något av ett smörgåsbord av olika forskningsteman med huvudsakligen humanistisk-sociologisk inriktning och en stark slagsida mot kvalitativa metoder. Detta försvårade också administrationen av under-

visning (jmf. Enmark, 1994) Av detta skäl samlades undervisnings och forskningsresurser i fyra kollegier med olika inriktningar och med ansvar för utbildningsstrukturen. Dessa kollegiers inriktningar var inte i linje med de tidigare nämnda resultaten från empiriska studier av fältets struktur och man kan säga att en lokal konstruktion av fältet tillämpades, inom vilken bibliometrin inte rymdes begreppsligt.

I Biblioteken, kulturen och den sociala intelligensen (1994b) ställer Olle Persson frågan hur den svenska forskningstraditionen skall förhålla sig till den internationella med utgångspunkt i skillnaderna mellan grundläggande forskning och en mer praktiskt inriktad bibliotekarietradition: "Skall vi köra ett eget lopp eller ge oss ut i internationell tävlan?" Denna fråga tycks aktuell även i dag eftersom de traditionella informationsvetenskapliga ämnena fortfarande är underrepresenterade i kursplanerna på svenska BoI institutioner.⁵ Möjligen är denna trend långsamt på väg att vändas. Utvärdering av forskning kommer i framtiden alltmer att baseras på publicerad forskning där bibliometriska (scientometriska) metoder används för att komplettera peer-review evalueringar och nya metoder för datainsamling förutsätter grundläggande IR-kunskaper.

Referenser

- Broadus, R.N. (1987). Early approaches to bibliometrics. *Journal of the American Society for Information Science*, 38(2): 127-129.
- Egghe, L. & Rousseau, R. (1990). *Introduction to Informetrics. Quantitative methods in library, documentation and information science*. Amsterdam: Elsevier.
- Enmark, R. (1994). Bibliotekarieutbildningen i stöpsleven. *Norsk Tidsskrift for Bibliotekforskning*, nr 1.
- Ingwersen, P. (1992). Information and information science in context. *Libri*, 42(2): 99-135.
- Persson, O. (1994a). The intellectual base and research fronts of JASIS 1986-1990. *Journal of the American Society for Information Science*, 44(1): 31-38.
- Persson, O. (1994b). Forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap i bibliometrisk belysning. Ingår i Höglund, Biblioteken, kulturen och den sociala intelligensen. Borås: Valfrid. S.47-56.
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of documentation*, 25(4): 348-349.
- Saracevic, T. (1999). Information Science. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(12): 1051-1063.
- White, H.D. & McCain, K.W. (1989). Bibliometrics. *Annual Review of Information Science and Technology*, 24: 119-186.
- White, H.D. & McCain, K.W. (1998). Visualizing a discipline: an author co-citation analysis of information science, 1972-1995. *Journal of the American Society for Information Science*, 49(4): 327-355.

Noter

- ¹ Jag inberäknar inte eventuella kurser på doktorandnivå när jag talar om den nationella BoI utbildningen. Ej heller institutioner, projekt eller andra formeringar som specifikt eller delvis sysslar med bibliometri och forskningsvärdering (t ex INFORSK, Karolinska Institutets bibliometrifunktion) även om dessa må vara involverade i utbildningsverksamhet.
- ² Bibliometriens rötter sträcker sig så långt tillbaka som till 1922 då Hulme myntade uttrycket *statistical bibliography* med avsikt att relatera denna term till vetenskaplig produktion, så som den kan avspeglas genom att räkna publikationer (Pritchard, 1969). Pritchard (1969) föreslog att termen *bibliometrics* skulle ersätta *statistical bibliography* eftersom han ansåg den alltför oprecis och *bibliometri* (bibliometrics) är numera den accepterade termen för studier där formella kommunikationsprocesser inom olika discipliner studeras utifrån ett kvantitativt perspektiv. Egghe och Rousseau (1991, p.2) använder termen *informetrics* såsom överordnad bibliometri, *scientometri*, citeringsanalys och teoretiska aspekter av information retrieval (IR). Bibliometri och scientometri är till stor del överlappande, men den senare termen inkorporerar även andra kvantitativa studier av vetenskapen än de bibliometriska. En avsevärd andel av de bibliometriska studierna publiceras i tidskriften *Scientometrics*.
- ³ Analysmetoden var Author Cocitation Analysis (ACA), vilken i korthet går ut på att kartlägga samförekomsten av författare i referenslistor i publikationer för ett visst fält.
- ⁴ Fältets inflytande kan i stort definieras som folkbiblioteksfältets inflytande.
- ⁵ Detta påstående är grundat på studiet av samtliga svenska BoI institutioners kursplaner och litteraturlistor i den mån de varit tillgängliga på webben samt på egna erfarenheter.